

4. Леонтович О. Приязнь довжиною в ціле життя, або долі двох представниць видатних українських родин. Волинський музейний вісник. Науковий збірник. Вип. 8. Луцьк, 2016. С. 146–151.

5. Леонтович О. Шульгини: батьки, діти, онуки. Тернопіль, 2012. 96 с.

6. Самчук У. Бій за три літери. Гуцуляк Михайло. Про близьке здалека. Ванкувер, Б.К., Канада. 1976. С. 5–10.

7. Свобода: Український щоденник. № 105. 8 червня 1976 р. 6 с.

8. Скрипка Т. Архів Ізидори Косач-Борисової. URL: <https://www.tskryпка.name/KosachFamily/FatesArchives/IsidoraArchive.html> (дата звернення 22.02.2019).

9. Українка Леся. Зібрання творів у 12 т. Т. 11. Київ: Наукова думка. 480 с.

10. Stefanowska Lidia. Mission Impossible. МУР і відродження українського літературного життя у таборах для біженців на території Німеччини 1945–1948. Част. 2. Антологія першоджерел. Варшава, 2014. 655 с.

11. Ukrainka Lesya in translations English, German, Spanish, French, Croatian, Portuguese, Italian. Philadelphia, Pa: The commemorative committee to honor Lesia Ukrainka, 1988. 320 p.

УДК 792.01

Надія Кукуруза

кандидат мистецтвознавства, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

ТВОРЧІСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ТЕАТРАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ ДІАСПОРИ

У статті розглянуто втілення поетичних і драматичних творів Лесі Українки в сценічному мистецтві української діаспори 2 пол. ХХ – поч. ХХІ ст. Розкрито їхню програмну мету як важливий чинник формування моральних та національно-ідеологічних засад різних поколінь діаспори. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що твори Лесі Українки мають різне жанрове втілення як у творчості професійних митців, так і митців-аматорів: театральні постановки, поетичний театр, художнє виконання.

Ключові слова: Леся Українка, літературний текст, театральна постановка, поетичний театр, українська діаспора.

Kukuruza N. WORKS OF LESYA UKRAINKA IN THE THEATRICAL ART OF DIASPORA.

The article deals with the implementation of poetry and playwriting of LesyaUkrainka in the stage art of the Ukrainian diaspora of the 2nd half of 20th and the beginning of 21th centuries. It discovers the role of her works as an important factor of moral and national-ideological principles formation of different diaspora generations. Based on the analysis it was concluded that both professional and amateur artists performed works of LesyaUkrainka in different genres: theater productions, poetic theater, artistic performance.

Key words: LesyaUkrainka, literary text, theater production, poetic theater, Ukrainian diaspora.

Постановка проблеми. Творчість Лесі Українки – представниці української інтелігенції як з позицій культури, так й ідеології, – слід розглядати перш за все як програмну для сценічного мистецтва діаспори. Постать Лесі Українки постає як творча особистість універсального плану, завдяки її суспільно-громадській діяльності з відстоюванням ідей української державності як фундаторки новітньої української літератури в рівноцінному колі європейського і світового письменства. Творчість Лесі Українки, високість духу її виняткової особистості впливає на формування національної самосвідомості українців мистецької діаспори, їх самоідентифікацію, моральні цінності, і разом з тим виховує покоління митців на високих літературних зразках творчості поетеси.

По-друге, постановки творів Лесі Українки потребують певної жанрової систематизації, яку слід розглядати в кількох площинах: постановки драматичних творів, втілення поезій у формах театру слова і художнього виконання окремими митцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначмо, що життя і творчість представників української діаспори тривалий час були вилучені з обігу наукових, зокрема культурологічних і

театрознавчих досліджень. Нині дедалі зростає інтерес до діаспорної літератури. Вийшли друком ґрунтовні праці спочатку здебільшого представників тієї ж діаспори, а згодом і монографії вітчизняних науковців, в яких аналізується творчий доробок окремих митців зарубіжжя (В. Дутчак [5], Г. Карась [7] та ін.).

У контексті теми дослідження надаємо вагу праці мистецтвознавця Валерія Гайдабури про Студію Мистецького Слова Лідії Крушельницької в Нью-Йорку [3], дослідженням сценічного прочитання текстів Лесі Українки літературознавці Лариси Залевської-Онишкевич [6], роздумам про надбання театральних митців діаспори сучасної режисери Вірляни Ткач [12]. Інсценізації літературних творів українських авторів, а також втілення літературних композицій в різних формах літературного театру досліджує авторка статті [8–10]. Водночас потребують системного аналізу постановки за творами Лесі Українки в сценічних різновидах і формах, втілених професійними митцями української діаспори.

Мета статті: на основі аналізу сценічних втілень різножанрових творів Лесі Українки визначити вплив постаті письменниці на формування творчого репертуару і його значення в театральному мистецтві діаспори.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно в українській еміграції виділяють чотири хвилі: перша – трудова еміграція (з останньої чверті XIX ст. до початку Першої світової війни); друга – політична (період між двома світовими війнами); третя – інтелектуальна (період після Другої світової війни до середини 1950-х рр.); четверта – економічна, або «заробітчанська» (від 1980-тих рр. до сьогодення). Звичайно, такий поділ є досить умовним, але та чи інша хвиля позначена особливим культурно-мистецьким життям українців-емігрантів.

Утративши Батьківщину й опинившись на чужині, яка на перших порах була незрозумілою і справді чужою, разюче відмінною від усього баченого раніше, митець був переповнений думками та враженнями від усього, що з ним відбувалося. Певна ізоляція від нового світу примушувала шукати шляхів вияву своїх думок про далеку батьківщину. Одним із джерел поширення цих думок стало театральне мистецтво, мистецтво

художнього слова або ж художнє слово в поєднанні з театральним мистецтвом.

Після закінчення Другої світової війни, якийсь час перебуваючи в Західній Європі, українські театральні митці привезли до Америки свої колективи. Зокрема, актор, режисер, послідовник Леся Курбаса Йосип Гірняк і його дружина, акторка Олімпія Добровольська. Хоча діяльність студії, за словами Гірняка, «розбивались об льодову стіну байдужості...» [4, с. 15], відмовляючись від комерціалізації мистецтва та нав'язування Театрові-студії слабкої драматургії, колективом було здійснено в Америці кілька постановок української класики, серед яких – «Лісова пісня» Лесі Українки (в Німеччині 1947-го було поставлено «Оргію»).

«Лісовій пісні» 1950-го судилося стати лебединою піснею Театру-Студії на п'ятому році існування. Режисерка вистави О. Добровольська ставила перед собою завдання донести до глядача ідею, а саме: «людина, яку будні не зробили своїм рабом, має нахил до краси, вона тужить за ідеальним. Та життєві будні найчастіше приглушують той цвіт краси, вбивають щастя, відриваючи від прекрасної природи» [13, с.112–113]. Режисерське над завдання було співзвучне тому критичному стану, в якому опинилися студійці, виснажені фізичною працею для власного виживання.

Особливість постановки полягала у прагненні режисерки відділити чистий світ лісу і жорстокий людський, а тому постановка складалася ніби з двох п'єс: в одній були Мавка, Перелесник, Лісовик, Русалки, а в іншій – Мавка була з Матір'ю, Килиною і Лукашем, що могло призвести до стилістичної роздвоєності та втрати композиційної цілісності вистави. В критичних замітках про виставу висловлено полярні суб'єктивні судження й щодо акторської гри. Але вибір п'єси мав символічне значення. Театр-Студія не взяла до постановки твору легшого, прибутковішого, з меншими матеріальними затратами. Театр «керувався не заробітком, а бажанням дати глядачеві високомистецький твір... Театр Гірняка – це не Килина з Лісової пісні; театр Гірняка – це Мавка, що символізує вищі духовні інтереси» [14, с. 257].

Художнє оформлення вистави здійснив В.Лисняк, музичне оформлення – Ігор Соневицький. Керівник Театру Гірняк зіграв роль дядька Лева, а Добровольська – роль Матері.

Подаємо як факт, що Український Театр, сформований з колишнього Ансамблю Українських Акторів під керівництвом Володимира Блавацького, після переїзду з Німеччини до США, з осідком у Філадельфії, працював у 1949–57 рр., але лише поновив постановку Лесі Українки «На полі крові». В полі зору Блавацького було театральне життя діаспори і він часто виступав як рецензент. У часописі він публікує об'єктивну рецензію на виставу «Бояриня» Лесі Українки «Української театральної групи» (режисер – В. Лисняк), зокрема пише: «...Слідкуємо з глибоким подивом за тою неймовірною інтуїцією, з якою Леся Українка розкриває суть і засоби московського імперіалізму, яких дехто з наших «землячків» ще й сьогодні не розуміє». Виставу «Бояриня» він вважав «вдумливою і небанальною», а твір письменниці в постановці театру як такий, що має «велике національно-виховне значення»[1, с. 220].

До Театру-Студії Йосипа Гірняка й Олімпії Добровольської у 1949 р. приєдналася Лідія Крушельницька – відома як в українській діаспорі, так і в Україні актриса, співачка, режисер і віддана вчителька українсько-американської молоді, заслужена артистка України (2002 р.). Труппа ставила в районі Нью-Йорка та інших міст безліч вистав, у яких Лідія Крушельницька часто виступала в головних ролях.

1965-го вона перебрала керівництво дитячою майстернею, яка згодом перетворилася на популярну серед молоді Студію Мистецького Слова Лідії Крушельницької. Упродовж понад 40 років сотні американських дітей і підлітків українського походження мали можливість під дбайливим наглядом своєї улюбленої вчительки-режисерки ознайомитися з найкращими зразками українського та світового літературного мистецтва, ставити п'єси й заглядати у віконце «загадкового світу» фантазії. Останніми роками такою можливістю втішалися також діти й онуки, друге покоління акторів-аматорів Лідії Крушельницької.

У 1971 р. Гірняк писав: «Тому сім років артистка Лідія Крушельницька відкрила Студію Мистецького Слова. З перших днів своєї діяльності артистка виявилася неабиякою

організаторкою, педагогом і режисером. Їй пощастило згуртувати біля себе активних співробітників – хореографів, декораторів, музиків і нарешті батьків дітей, які стали енергійними помічниками в щоденній праці тієї установи. Студія Л. Крушельницької може і мимо власної волі заповнила зіяючу прогалину, а саме відсутність постійного театру... Перед очима глядачів проходить безприкладний процес росту з ранніх дитячих літ молодечих акторів і молодечого театру, який з кожною новою виставою утверджується як мистецьке явище. Нам доводилось не раз на своєму обличчі висушувати сльозу радості, приглядаючись тому ростові молодого покоління по той бік кордону Батьківщини» [11].

Цей театр вирізнявся оригінальними постановками кожної п'єси, молодістю їхніх виконавців, які вже наступного дня займалися зовсім іншою справою.

Театр-студія Л. Крушельницької сценічно втілила твори Лесі Українки, серед яких не тільки драматичні, а й лірика, що складала основу масштабної композиції-програми, де поезія перепліталася з драматургією і поєднувалася із засобами театральної виразності: програма до 100-річчя від дня народження Лесі Українки «Він їм простив» («Прокляття Рахілі», «Одержима», «Йоганна, жінка Хусова», «Грішниця», «Адвокат Мартіян» (перша дія), «Бояриня» (третя і четверта дії).

У книжці «Летючий корабель Лідії Крушельницької» В. Гайдабура досліджує еволюцію театру-студії і зазначає, яких форм вона набувала: «Коли репертуар складала поезія, поєднана в композиційну в'язанку, це був ТЕАТР ЧИТЦЯ» [3, с. 113]. Оскільки студійці багато виступали з художнім читанням в умовах камерної сцени, «утвердився ПОЕТИЧНИЙ ТЕАТР у багатстві форм і жанрів» [3, с. 129]. Автор робить висновок, що «на базі професійної постановочної групи (режисер, сценограф, композитор, балетмейстер та ін.) та самодіяльних виконавців була створена виразна МОДЕЛЬ МОЛОДІЖНОГО ПОЕТИЧНОГО ТЕАТРУ у мінливості його несхожих ЕСКІЗІВ...» [3, с. 114]. Репертуарну афішу Студії Мистецького Слова складала цикли віршів Лесі Українки «Кримські спогади» і поетична композиція «Жінка крізь віки». До постановки «Лісової пісні» Крушельницька поверталася двічі (1971р., 1994р.).

«Жінка крізь віки» (1998–2002 рр.) – монтаж творів поетеси голосами молодих жінок: від віршів до драматичних поем («Касандра», «На руїнах», «Камінний господар»). Л. Залеська-Онишкевич зазначає, що в кожному уривкові тексту дзвеніли сильні заклики до жінок, як і заклики до сучасної України: *«встань... зори... посій... відгородись...склади каміння... Колись тут стане дім»* [6, с. 381].

Щодо окремих виконавців-рецитаторів, то в їхньому репертуарі обов'язково були твори Лесі Українки, – як власний вияв, бажання і покликання нести до українців СЛОВО ПРАВДИ великої поетеси.

Серед «березильців», що в еміграції присвятили себе мистецтву художнього слова, слід згадати Катерину Бранку-Кривуцьку. Виступала з програмами, що відображали важливі історичні події Української держави. В репертуарі актриса-читець також мала літературну програму за Лесею Українкою (1966 р.) [2].

У 90-х роках ХХ ст. актор і режисер Юрій Бельський (у минулому – провідний актор Театру-Студії Йосипа Гірняка, режисер театру «Лісова пісня» в Торонто, Канада), здійснив постановку драматичної поеми Лесі Українки «На полі крові», до якої додав власну інсценізацію поеми «Самсон» української поетеси.

В контексті дослідження теми слід виокремити постать сучасної режисерки з українським корінням Вірляни Ткач (засновниця мистецької групи «Яра» (Yara Arts Group) при Експериментальному театрі Ля МаМа (Нью-Йорк). Вона зокрема зазначає: *«...Діаспора консервувала нашу культуру. Закручувала її у „банки”. То було виправдано, але насправді – убивчо. Вільна Україна зробила так, що потреба консервування зникла. Громада діаспори почала розпадатися. Причина, з якої громада трималася купи, була політична, а не культурна. Тепер настав час, коли Україна повинна підтримати своїх за кордоном, а не навпаки...»* [12]. Висновок режисерки, яка фахово займається театром, також стосується надбань театральних митців діаспори, котрі робили свою справу на власному ентузіазмі. І сценічне втілення літературних надбань українських письменників, зокрема

творів Лесі Українки, стало для них найоптимальнішим варіантом.

Нового звучання набула вистава-варіація на тему «Лісова пісня Яри» (англомовні переклади уривків з «Лісової пісні» Лесі Українки, українські переклади модерної американської та індіанської поезії) в постановці двох театрів (1995 р.): «Яра» і групи акторів Володимира Кучинського з театру імені Леся Курбаса (Львів). Головна думка вистави – «Цивілізація нищить не тільки ліси, не тільки коріння дерев, а й людське коріння» [6, с. 387]. Тож у виставі порушено тему глобалізації суспільства. Зіштовхнулися і шукали відповідей на запитання два світи (природа і місто), дві культури, дві театральні школи, два тяжіння людини (високе і буденне). Також у гармонійному поєднанні двома мовами звучали поезії. Режисерський погляд Вірляни Ткач виявив розуміння душ природи і кам'яного міста, бо «справді в них одинакове коріння» [6, с. 387–388].

Отже, тексти Лесі Українки для режисери Вірляни Ткач стали поштовхом до пошуку нових смислів, до авангардного втілення класичного матеріалу в середовищі професійних театральних митців.

Сьогодні твори Лесі Українки найчастіше виконують колективи митців-аматорів на концертах, вечорах пам'яті, ювілейних вечорах, святочних академіях і т. ін. Їхня широка тематика співзвучна з найрізноманітнішими соціально-політичними та культурно-мистецькими подіями, які відзначає українська діаспора.

Висновки. Творчість Лесі Українки розглядаємо як знакову в театральному мистецтві української діаспори. Для професійних митців, які покинули Україну в силу репресій, гонінь, але в еміграції були відданими своєму покликанню, творчість Лесі Українки залишалася програмною у вияві ідей української державності, протесту проти радянської системи. Первинною ж є тема збереження пам'яті про власні корені, передача наступним поколінням традицій українського народу, норм християнської моралі. Проведений аналіз сценічного втілення поетичних і драматичних творів Лесі Українки в мистецтві української діаспори дає підстави стверджувати, що твори письменниці мають різне жанрове втілення як у творчості професійних

митців, так і митців-аматорів (театральні постановки, поетичний театр, художнє виконання).

Показово, що тексти Лесі Українки піддаються експериментові в зоні театру (В. Ткач), а це цілком відповідає духові часу.

Перспективи дальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні діяльності представників української діаспори кінця ХХ – поч. ХХІ ст. в театральньо-аматорському середовищі, що найбільше зосереджено в громадах українських церков.

Література

1. Блавацький В. «Бояриня» Л. Українки / Володимир Блавацький // Київ. 1952. Ч. 4. С. 220–221.
2. Бранка-Кривуцька К. Хто є хто на Київщині. Видатні земляки 2006 [Електронний ресурс] / К. Бранка-Кривуцька. – Режим доступу: <http://www.who-is-who.ua/main/bookmaket/hxkiev2006/2/58.html>. – Назва з екрану.
3. Гайдабура В. Летючий корабель Лідії Крушельницької / Валерій Гайдабура // Студія Мистецького Слова в Нью-Йорку. К. : Факт, 2006. 280 с.
4. Гайдабура В. Свої люди в Голівуді / В. Гайдабура // Кіно/театр. 2007. – № 6. С. 15–18.
5. Дутчак В. Г. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя ХХ – початку ХХІ століття: монографія / Віолетта Дутчак; Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, Івано-Франків. обл. орг. Нац. спілки кобзарів України. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. 488 с.
6. Залеська-Онишкевич Л. Текст і гра. Модерна українська драма / Л. Залеська-Онишкевич. Л. : Літопис, 2009. 472 с.
7. Карась Г. В. Музична культура української діаспори / Г. В. Карась. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. 1164 с.
8. Кукуруза Н. В. Втілення літературної композиції в українському сценічному мистецтві: жанрова й формотворча специфіка, історична динаміка [Текст] : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.02 / Кукуруза Надія Вікторівна ; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 20 с.
9. Кукуруза Н. В. Жанр і форми літературної композиції у творчості діячів мистецтв української діаспори / Н. В. Кукуруза // Мистецтвознавчі записки: зб. наукових праць. – Вип. 25. – К. : Міленіум, 2014. С. 208–214.
10. Кукуруза Н. В. Інсценізації в українській діаспорі: традиції і новації [Текст] / Н. В. Кукуруза // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Вип. 17–18. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2009. С. 63–69.

11. Лозинський А. До 90-ліття надзвичайної Лейді та 40-ліття її найважливішого зайняття [Електронний ресурс] / Аскольд Лозинський. – Режим доступу : http://www.brama.com/news/press/2005/04/050420lozynskuj_krushelnytsky.html. – Назва з екрану.

12. Луцишина О. Близькість. Поет і режисер Вірляна Ткач: «Діаспора консервувала нашу культуру...» [Електронний ресурс] / О. Луцишина // Дзеркало тижня. Україна. – 2008. – №11. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/CULTURE/blizkist_poet_i_rezhiser_virlyana_tkach_diaspora_konservovala_nashu_kulturu_teper_nastav_chas_koli.html. – Назва з екрану.

13. Ревуцький В. Нескорені березільці Йосип Гірняк і Олімпія Добровольська / В. Ревуцький. – Нью-Йорк: Об'єднання українських письменників «Слово», 1985. 201 с.

14. Театр-Студія Йосипа Гірняка і Олімпії Добровольської / Упоряд. Богдан Бойчук. Нью-Йорк: В-во Нью-Йоркської групи, 1975. 348 с.

УДК 821.161.2(7 3)'0 6.09:821.161.2'05-1/9.09У к р а ї н к а

Олена Маланій

кандидат філологічних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет
ім. Лесі Українки

ЛЕСЯ УКРАЇНКА В ЛІТЕРАТУРНИХ СТУДІЯХ РОМАНА ЗАДЕСНЯНЬКОГО (БЖЕСЬКОГО)

У статті висвітлюється літературознавчий доробок – критичні нариси, статті, дослідження Р.Задеснянського (Бжеського), присвячені Лесі Українці. Розглядається проблема рецепції творчості Лесі Українки, етапи еволюції її світогляду під впливом близького оточення і суспільно-соціальних процесів кінця ХІХ-початку ХХ століття крізь призму ідеологічних принципів Р.Задеснянського. Доводиться, що визначальні ідеологічні критерії в літературознавчій концепції дослідника обумовлені націоналістичними ідеями і власними критичними критеріями, сформованими під впливом Д.Донцова.